

Emberi állatok

Franz Marc és az állatok antropomorf ábrázolása a festészetben

ÉBER MIKLÓS

tanulmány

Az embernek, a homo sapiensnek minden valószínűség szerint veleszületett tulajdonsága, hogy maga körül mindent, így valóságos és képzeletbeli környezetét egyaránt önmagához viszonyítva ítéli meg. Ennek kapcsán jogosan feltehető kérdés, hogy mi mást is tehetne? Az antropomorfizmusnak a vallások, az irodalom és a képzőművészet területén szintén ez a tendencia a gyökere.

Hogy Franz Marc indokoltan viseli „az állatok festője” címet, azt élete utolsó éveinek művei, valamint saját munkásságának „animalizációjára” vonatkozó nyilatkozatai is alátámasztják. A 2016-ban a svájci Beyeler Alapítvány által bemutatott magas szintű kiállítás kapcsán Franz Marc művészetét – összhangban szándékaival – jogosan nevezhetjük panteisztikusnak. A panteizmus felfogása szerint Isten egy a világmindenséggel és a természettel. Hívő emberek számára ez magától értetődő hittétel, de aligha járul hozzá Franz Marc festményeinek jobb megértéséhez.

Nézetem szerint Franz Marc 1910-es évek elején megalkotott állatfestményeinek zöme egyértelműen antropomorfnek minősíthető. Az antropomorfizmus megközelítésmódja két ellentétes irányú síkot ölel magába. Az emberiség feletti, a láthatatlan és anyagtalan isten- és szellemvilágban nyugvó síkra vonatkozóan az emberi törekvés az Isten vagy istenek emberhez hasonló elképzelésére irányul, vagyis arra, hogy azokat átvitt értelemben tekintve mintegy magához lehúzza. A hierarchikus tekintetben lentí, a természetben honos síkon ezzel szemben a törekvés arra irányul, hogy annak szereplőit, elsősorban az állatokat mintegy a maga szintjére emelje fel. E két törekvés, azokat együttesen szemlélve egy meglepő, azonos gyökerű szándékról látszik tanúskodni.

Az irodalomban az állatvilág emberihez hasonló, azaz antropomorf ábrázolása hosszú tradícióra tekinthet vissza. Elég itt csak röviden az e téren legjelentősebb szerzők neveit megemlíteni: Jean de la Fontaine, Johann Wolfgang von Goethe (Reineke, a róka), Grimm testvérek, Carlo Collodi (Pinocchio), Rudyard Kipling (A dzsungel könyve), Felix Salten (Bambi), George Orwell (Állatfarm). A festészet területén egy ilyen irányú kutatás – az irodalmi művek illusztrációtól eltekintve – szelvényben és hosszában alig hoz eredményt. Ott az egyetlen jelentős kísérlet Franz Marc kerek száz évvel ezelőtti munkássága. A művészettörténet legjobb tudomásom szerint nem foglalkozott igazán az antropomorf festészettel.

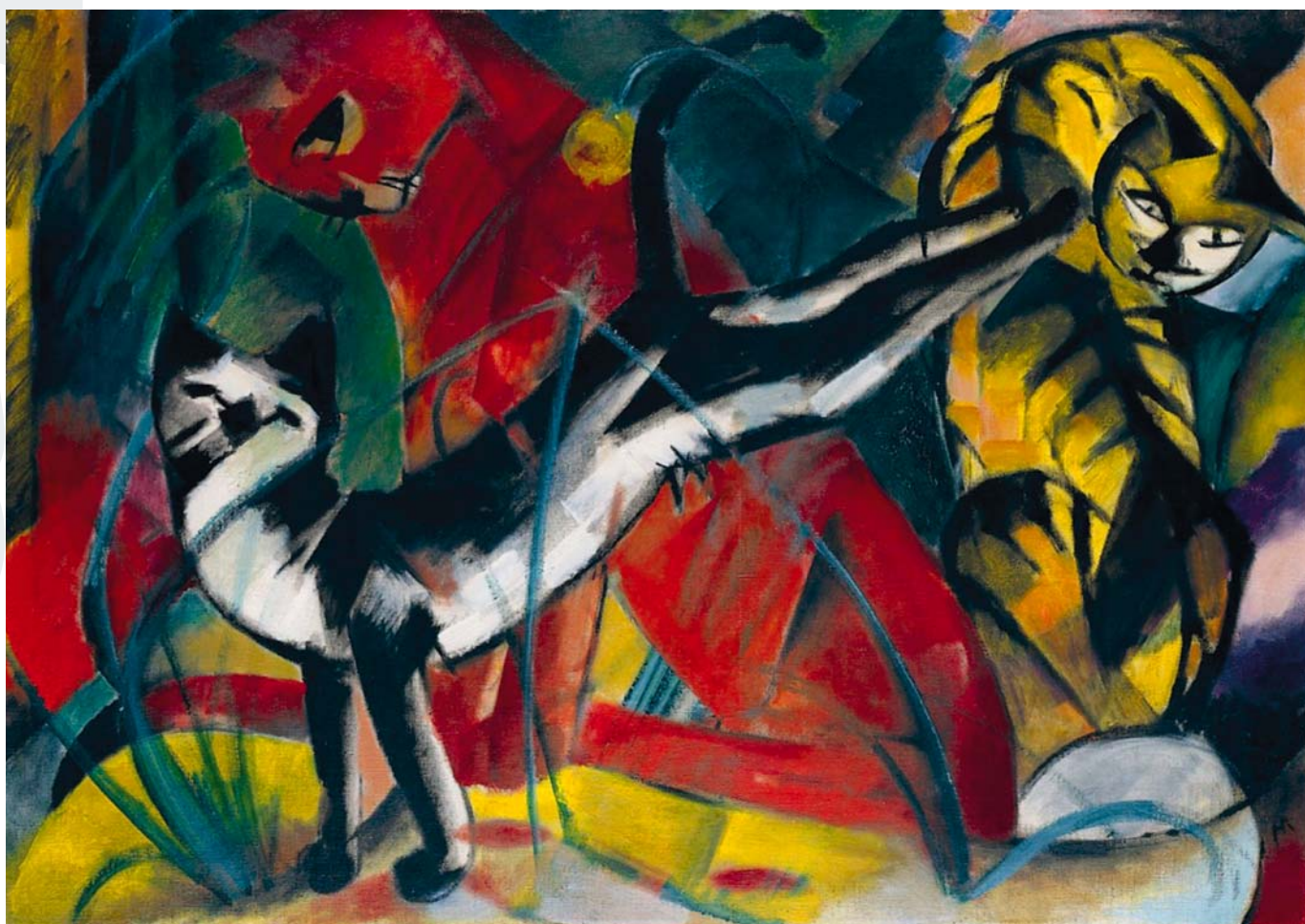
Az a körülmény, hogy az állatvilág antropomorf ábrázolása a festészetben oly sokáig váratott magára, tekintettel annak az irodalomhoz képest lényegesen korlátozott voltára és lehetőségeire,

könnyen megérthető. Az irodalomban a cselekmény emberiesített szereplői nemcsak egyéni neveket tudnak viselni, de emberi módon képesek beszélni és cselekedni is, minek folytán saját egyéniséggel, individualitással rendelkeznek. Ezzel szemben a festészetben egy világosan felismerhető, természetűen ábrázolt állat csupán a kérdéses faj egy képviselője, anélkül, hogy saját egyénisége lenne. Ebből arra lehet következtetni, hogy az antropomorf állatábrázolás kulcskérdése az individualitás.

Másképpen kifejezve, a hiteles antropomorf ábrázolás és az ábrázolt állatok individualitása olyanok, mint a szíami ikrek: egymással szétválaszthatatlanul összefüggenek. Ezenkívül elengedhetetlen annak tudatosítása is, hogy az antropomorf ábrázolások mindig a fantázia termékei, ennél fogva a természetű ábrázolások és az állatportrék sohasem tekinthetők antropomorfoknak.

FRANZ MARC: Tigris, 1912, fametszet japán papíron, 20×24 cm

FRANZ MARC: Három macska, 1913, olaj, vászon, 101×72 cm

Franz Marcnak az antropomorf ábrázolhatóság érdekében az ábrázolandó állatok individualitását kizárólag a festészetben rendelkezésére álló eszközökkel: formákkal és színekkel kellett létrehoznia. Mintegy arra kényszerült, hogy egyfajta tagadással utaljon arra, hogy az általa ábrázolt lények nem névtelen tucatállatok, hanem egyéniségek. Ezt általában természetellenes színhatásokkal – kék vagy sárga lovak, sárga tehén –, rendkívüli testtartásokkal és mélyreható tekintetekkel érte el.

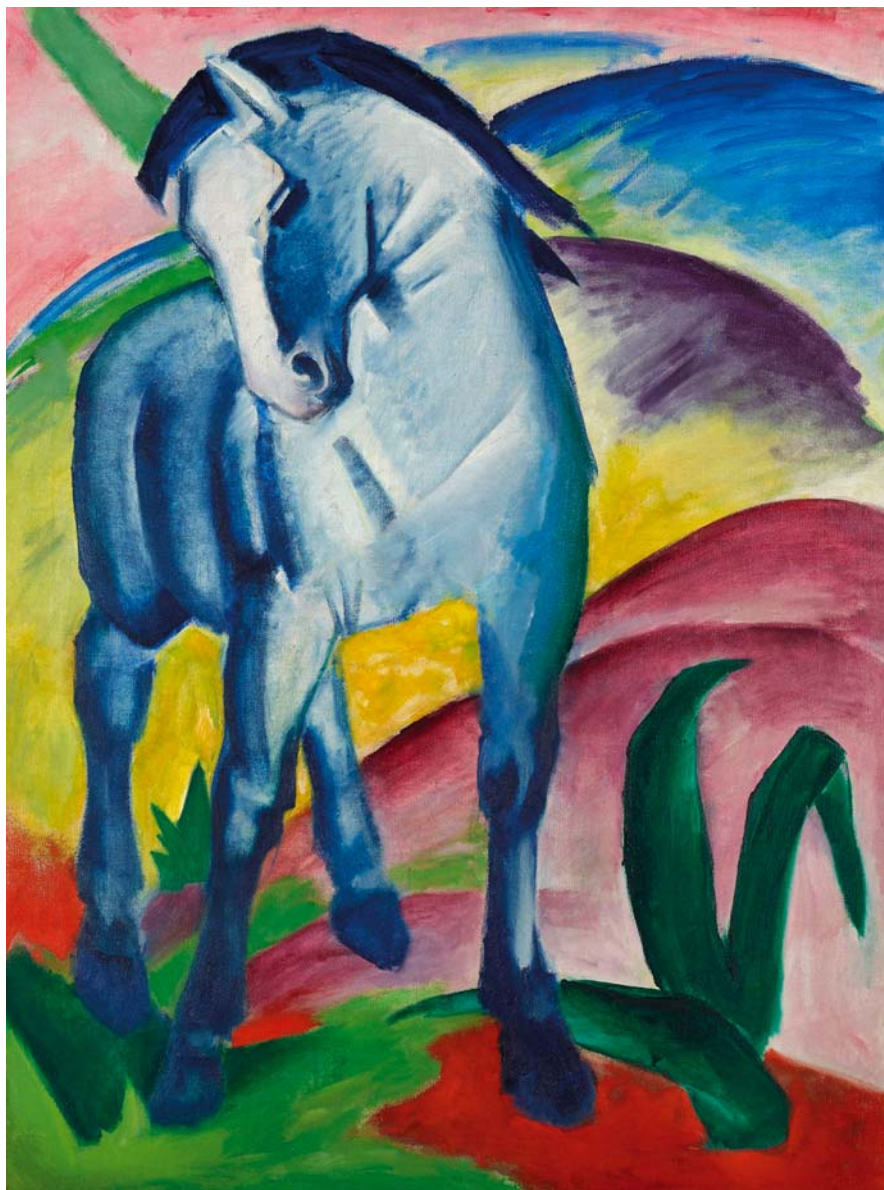
Sokatmondó ezzel kapcsolatban az, amit Paul Klee, a barát és festőkolléga Franz Marc 1916-ban bekövetkezett halálát követően naplójába feljegyzett: „Az állatokhoz emberileg vonzódik. Felemeli magához őket.” Ez a megközelítés pedig teljesen megfeleltethető annak, ahogyan én az antropomorfizációt értem és fentebb értelmeztem. Érdekes továbbá az is, amit a költőnő Else Lasker-Schüler, a Sturm Galéria és folyóirat alapítójának, Herwarth Waldennek a felesége és Franz Marc jó barátja egy róla szóló

nekrológiában írt: „Ő volt az, aki az állatokat még beszélni hallotta, és aki meg nem értett lelkeiket megdicsőítette.” E megállapítás szintén összhangba hozható azzal, ahogyan én Franz Marc antropomorf ábrázolási stílusáról gondolkodom.

Annak megértéséhez, hogy az antropomorf állatábrázolás a festészetben az irodalomhoz képest miért váratott oly sokáig magára, közelebb visz annak megfontolása is, hogy a nehezen megragadható individualitás problémája valószínűleg csak az expresszionizmus eszközeivel vált

FRANZ MARC: Farkasok (Balkáni háború), 1913, olaj, vászon, 139,7×70,8 cm

FRANZ MARC: Kék ló I., 1911, olaj, vászon, 105,7x181,1 cm

megoldhatóvá. Az expresszionizmus – mint minden izmus – nem volt túl hosszú életű, így érthetővé válik, hogy Franz Marcnak és antropomorf állatábrázolásának miért nem akadtak követői, eltekintve attól, hogy zsenialitásával amúgy nagyon magasra helyezte a mércét.

A tézis bizonyítására, miszerint Franz Marc 1911 és 1914 között festett állatfestményeinek túlnyomó része antropomorfnak tekinthető, a következő példák szolgálhatnak. A *Kék ló tőjében*

és a *Tigris* jellegzetes példái a színhatás, a testtartás és a szuggesztív tekintet révén elért individualizációnak. A három macskát ábrázoló jelenet akár úgy is értelmezhető, mint a két, háttérben ábrázolt macskaszülő reakciója az előtérben látható csemetéjük provokatív viselkedésére, s mindhárom ábrázolt állat testtartása, tekintete és arckifejezése egyértelműen antropomorf jellegű. Egyértelműen és minden kétséget kizáróan antropomorf a farkasok is, melynél a festő szándéka már a címadásból is világosan kiderül, célja ugyanis a háború szélsőséges kegyetlenségének megjelenítése volt.